

Nağillların kiçik yaşlı məktəblilərin nitqinin inkişafına psixoloji təsiri

Gülnarə Əlixanova ¹

XÜLASƏ

Nitq şəxsiyyətin inkişafının ən vacib və mürəkkəb komponentlərindən biridir. İbtidai sinif şagirdlərində nitqin inkişafı onların təhsilində, sosial adaptasiyasında və psixi inkişafında əsas rol oynayır. Bu proses şagirdlərə nitq bacarıqlarını inkişaf etdirmək, qarşılıqlı ünsiyyət qurmaq və öz fikirlərini ətrafdakılara aydın şəkildə ifadə etmək imkanı yaradır. Bu baxımdan uşaqların nitqinin inkişafında nağillər mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Nağılı dinləyərkən oxucu və dinləyici arasında qarşılıqlı kommunikasiya yaranır, uşağın zehni fəaliyyəti tam şəkildə aktivləşir. Oxuduğu və ya dinlədiyi nağillərdəki obrazlar haqqında təsəvvür formalaşdıran şagird hadisələri izləyərkən yaxşını pisdən, doğrunu yanlışdan ayırmağı öyrənir. Nağillər uşaqların sosial, mədəni və psixoloji inkişafına müsbət təsir göstərən, onların xəyal dünyasına yol açan və hər zaman yaxşı əməllərin qalib gəldiyi hekayələrdir. Məlumdur ki, müxtəlif xalqların nağillərində oxşar motivlərə tez-tez rast gəlinir. Lakin hər xalqın özünəməxsus milli xüsusiyyətləri bu nağillərdə xüsusi yer tutur və bunun sayəsində uşaqlar öz milli-etnik irsləri ilə yaxından tanış olurlar. Deməli, nağillər kiçik yaşlı məktəblilərə milli-mədəni köklərini dərk etməyə və bu dəyərlərə əsaslanaraq həyat yolunu davam etdirməyə imkan verir. Buna görə də uşaqları bu zəruri təcrübədən yararlanmağa təşviq etmək son dərəcə vacibdir. Zaman keçdikcə nağillərin insan həyatının ayrılmaz hissəsi olduğu dövr arxada qalsa da, onlara maraq çox vaxt dəyişmişdir. Çünki nağillər hər dəfə oxunduqda yeni və faydalı fikirlərin kəşf edilməsinə şərait yaradır. Nağil uşaqlarda inam formalaşdırır, onlara mümkünsüzün də mümkün ola biləcəyini göstərir, bir sözlə, dünyaya fərqli prizmadan baxmağa kömək edir.

AÇAR SÖZLƏR

münasibət, nağil qəhrəmanları, təxəyyül, ünsiyyət, nitqin inkişafı

MƏQALƏ TARİXÇƏSİ

Göndərilib: 27.11.2025

Qəbul edilib: 18.01.2026

¹ Psixologiya üzrə fəlsəfə doktoru, baş müəllim, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti. Azərbaycan
<https://orcid.org/0000-0002-5241-0250> | gulnare.alixanova@mail.ru

The Psychological Impact of Fairy Tales on the Speech Development of Younger Schoolchildren

Gulnara Alikhanova ¹

ABSTRACT

Speech is one of the most important and complex components of personality development. The development of speech in primary school students plays a key role in their education, socialization, adaptation and mental development. This process allows students to develop speech skills, establish mutual communication and clearly express their thoughts to others. In this sense, fairy tales are of great importance in the development of speech in children. When listening to a fairy tale, mutual communication occurs between the reader and the listener, the child's mental activity is fully activated. The student, who forms an image of the characters in the fairy tales he reads or listens to, learns to compare good, bad, right and wrong while watching the events. Fairy tales are stories that affect the social, cultural and psychological development of children, open the way to their world of dreams, and good deeds always win. It is known that similar motifs are often found in fairy tales of different peoples, but specific national features specific to the people always come to the fore, thanks to which children become closely acquainted with the national ethnic heritage of their country. So, fairy tales allow young schoolchildren to recognize their national and cultural roots and continue their life path based on their cultural values. Therefore, it is extremely important to encourage children to take advantage of this necessary experience. Over time, the period when fairy tales were an integral part of human life is behind us, but interest in them often does not change. Because every time you read fairy tales, you can discover new and useful ideas. A fairy tale instills confidence in children, proves to them that the impossible is possible, in short, it helps them look at the world from a different perspective.

KEYWORDS

attitude, fairy tale characters, imagination, communication, speech development

ARTICLE HISTORY

Received: 27.11.2025

Accepted: 18.01.2026

¹ Doctor of Philosophy in Psychology, Senior Lecturer, Azerbaijan State Pedagogical University. Azerbaijan
<https://orcid.org/0000-0002-5241-0250> | gulnare.alixanova@mail.ru

Giriş

Təhsil müəssisələrinin ibtidai siniflərdəki əsas sosial əhəmiyyətli vəzifələrindən biri şagirdlərdə nitq bacarıqlarını inkişaf etdirməkdir. İnkişaf etmiş nitq uşağa ətrafdakı insanlarla sərbəst ünsiyyət qurmağa imkanı verir ki, bu da ibtidai sinif şagirdinin sosial-aktiv linqvistik şəxsiyyət kimi formalaşması üçün vacibdir. Müasir məktəb düşünən və hiss edən, biliklə kifayətlənməyən, bu biliklərdən həyatda istifadə etməyi bacaran, ünsiyyət qura bilən, daxili mədəniyyətə malik şəxsiyyət hazırlamağı qarşısına məqsəd qoymuşdur (Əliyev, 2012, s. 45–49).

Şəxsiyyətin mədəni səviyyəsini, təfəkkürünü və zəkasını müəyyən edən ən mühüm göstəricilərdən biri nitqdır. Erkən yaş dövrlərində hələ aydın qrammatik tərtibatı olmayan, ayrı-ayrı sözlər şəklində meydana çıxan nitq məktəb fəaliyyəti dövründə tədricən zənginləşir və mürəkkəbləşir.

Yaxşı formalaşmış nitq müasir cəmiyyətdə insan fəaliyyətinin ən vacib vasitələrindən biri hesab olunur. Məktəblilər üçün isə bu, təlim prosesində uğurun mühüm şərtidir. Nitq həm də reallığı dərk etmə üsuludur. Dili yaxşı bilmək və səlis nitqə sahib olmaq təbiət və cəmiyyətdə mürəkkəb əlaqələrin dərk edilməsinə, uşağın yeni ideya və anlayışlarla zənginləşməsinə təsir edir. Nitqi yaxşı inkişaf etmiş uşaqlar adətən daha uğurlu olurlar.

Nitq bir sıra funksiyaları yerinə yetirir:

- təyinatlar – hər bir söz və cümlə müəyyən məzmunla malikdir;
- mesajlar – məlumatın, biliklərin və təcrübənin ötürülməsi;
- ifadələr – intonasiya quruluşu, vurğu, müqayisələrdən istifadə, hisslərin, ehtiyacların və münasibətlərin aşkarlanması;
- təsirlər – tapşırıqların yerinə yetirilməsi, fəaliyyətin təşviqi və baxışların dəyişdirilməsi üçün motivasiya vasitəsidir.

Pedaqoji-psixoloji araşdırılmalara əsasən, nağıllar bir neçə qrupa bölünür:

- sehrli nağıllar – qəhrəmanlar sehr, cadu, əfsun və əfsanəvi köməkçilər vasitəsilə düşmənə qarşı mübarizə aparırlar (məsələn, “Sehrli üzük”, “Şəms və Qəmər”, “Məlikməmməd” və s.);
- tarixi nağıllar – qəhrəman tarixi şəxsiyyət, hökmdar, xalq qəhrəmanı və ya məşhur sənətkar rolunda çıxış edir (məsələn, “İsgəndər və fağır”, “Saleh və Valeh”, “Üç bacı” və s.);
- məişət nağılları – real süjetə daxil olmaqla xalqın ictimai və məişət problemləri ilə sıx bağlıdır (məsələn, “Hacının köpəyi”, “Yeddi qardaş, bir bacı”, “Dərzi şagirdi Əhməd” və s.);
- novellistik nağıllar – sehrli və heyvanlar haqqında nağıllarla müqayisədə, əsasən, ictimai və məişət problemlərinə daha yaxındır (Jinkin, 2000, s. 78–83).

Nağıllar uşaqlara dünyanı görünməz formada tanıdır. Bir çox nağıllarda “xeyir” və “şər” məfhumlarına, həmçinin böyüklərə hörmətə diqqət yetirilir, müxtəlif güclü şəxsiyyət nümunələri təqdim edilir. Beləliklə, nağıllar uşağın özünü dərk etməsinə, yeni bacarıqlara yiyələnməsinə kömək edir, onu sosiallaşma prosesindən keçirir. Nağıllarda qəhrəmanların səbirli davranaraq ağılla mübarizə aparıb qalib gəlməsi məktəblilərdə çox vaxt təfəkkürün fiziki gücdən üstün olduğu fikrini təsdiq edir.

Nağıllar kiçik yaşlı məktəblinin əxlaqi dəyərlərinin formalaşmasında, təxəyyül və nitqinin inkişafında, çətin həyat şərtlərini dərk edərək aradan qaldırılması üçün apardığı mübarizədə əsas rol oynayır, yaxşını pisdən ayırmağı, düzgün davranış qaydalarını, empatiya qurmağı və söz ehtiyatını zənginləşdirməyi öyrədir. Nağıllar həm də ailədə təzad mühiti yaradır, emosional inkişafı təşviq edir və yetkinlik dövründə uşaqlıqla əlaqə saxlamağa imkan verir (Xəlilov, 2007, s. 22–25).

Nağıllar mövzu və quruluşuna görə müxtəlif olur. “Təpəgöz”, “Şalgam”, “Tülkü baba və hacıleylək”, “Dovşan daxması”, “Qoğal”, “Tıq-tıq xanım”, “Keçəl”, “Padşah və dəmirçi”, “Sehrli üzük”, “Üç bacı”, “Şahzadə və qurbağa”, “Mərđlə namərdin nağılı”, “Keçi və tülkü” və digər nağıllar, adətən, qeyri-adi gücdən, sehrli motivlərdən bəhs edən ədəbi nümunələrdir. Bu nağıllarda xeyirlə şər arasında daim mübarizə gedir, xeyirxahlıq hər zaman qalib gəlir. Nağıllar eyni zamanda əxlaqi təlim elementi daşıyır. Xalq nağılının “janr xüsusiyyətlərini dərk etmək uşaqlara şəxsi yaradıcılıq üçün sanki tikinti materialı” verir (Rüstəməzadə, 2013, s. 55–59).

İbtidai sinif şagirdlərində nitqin inkişafı onların təhsil həyatında mühüm mərhələ hesab olunur. Unutmayaq ki, hər bir uşaq fərdidir və onun inkişaf tempi fərqli ola bilər. Əsas məsələ uşaqlar üçün dəstəkləyici və stimullaşdırıcı mühitin yaradılması, onların bu proses üçün zəruri resurslarla təmin edilməsidir. Nağıllar uzun illər boyu nəsil-dən-nəslə ötürülən əvəzsiz həyat təcrübəsidir. Bu ədəbi nümunələr təkcə uşaqlar üçün deyil, böyüklər üçün də faydalıdır. Çünki böyüdükcə bizi əhatə edən möcüzələri və sehləri unuduruq. Nağıllar isə bu dəyərləri daim bizə xatırladır.

Məqalənin əsas mövzusu nağılların kiçik yaşlı məktəblilərin nitq inkişafına psixoloji təsirinin əhəmiyyətini araşdırmaqdır.

Məqalənin aktuallığı nağılların kiçik yaşlı məktəblilərin nitq inkişafına psixoloji təsirinin pedaqoji prosesdə düzgün tətbiqinin əsas xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirmək və bu mövzunu müasir pedaqoji psixologiyanın elmi-nəzəri tələbləri səviyyəsində təhlil etməkdən ibarətdir.

Məqalənin məqsədi nağılların kiçik yaşlı məktəblilərin nitq inkişafına psixoloji təsirinin səmərəli şəkildə həyata keçirilməsi probleminin təhlili yollarını müəyyənləşdirməkdən ibarətdir.

Məqalənin elmi əhəmiyyəti və yeniliyi ondan ibarətdir ki, bu tədqiqatın nəticələrindən mövzu ilə maraqlanan tədqiqatçılar, ali və orta ixtisas məktəblərinin tələbə və magistrantları, eləcə də psixoloq və pedaqoqlar elmi və praktik fəaliyyətlərində faydalana bilərlər.

Metodlar

Psixoloqlar vurğulayırlar ki, fantaziya və təxəyyül şəxsi təcrübə əsasında formalaşır və uşaqlara bu bacarığı müxtəlif yollarla göstərmək vacibdir. Məktəbdə marağın, yaradıcı təfəkkürün, fantaziyanın və qarşılıqlı nitqin inkişafına yönəlmiş işlərin yekunu kimi kiçik yaşlı məktəblilərlə “Nağıllar ölkəsinə səyahət” adlı tədbirin təşkili məqsədəuyğundur.

Kiçik yaşlı məktəblilərin iştirakı ilə nağılların səhnələşdirilməsi oyun şəklində keçirilməlidir. Nağılların səhnələşdirilməsi şagirdlərin təfəkkürünün və nitq bacarıqlarının inkişafına əməli köməklik göstərir. Səhnələşdirilmənin əsasını uşaqların xatırladıqları, sevdikləri heyvanlar haqqında nağıllar da təşkil edə bilər. Sınıfənkənar tədbirlərdə şagirdlərə bu nağılları kiçik tamaşa şəklində təqdim etmək təklif olunur. Eyni zamanda nağılların səhnələşdirilməsi istiqamətində şagirdlərlə birlikdə müxtəlif təşkilati işlərin bölgüsünün həyata keçirilməsi onlarda özünəinam və özünəgüvənin artmasına təkan verir (Balan və İvanov, 2009, s. 34–39).

Xalq nağılları ilə tanışlıq və onların səhnələşdirilməsi uşaqların dünyagörüşünün genişlənməsinə, dil biliklərinin təkmilləşməsinə və uşağın nitq qabiliyyətinin inkişafına xidmət edir. Bundan əlavə, nağılların səhnələşdirilməsi uşağın təfəkkürünü fəallaşdırır, ən əsası isə onun şifahi nitqini inkişaf etdirir.

Yuxarıda qeyd edilənlərə əsasən, ibtidai sinif şagirdlərinin şifahi nitqini və anlama-qavrama qabiliyyətini inkişaf etdirən, dostluğu, xeyirxahlıq və ədaləti formalaşdıran nağıllar dərşdənkənar tədbirlər planına uyğun formada aparıla bilər.

1. Azərbaycan xalq və müəllif nağıllarının səhnələşdirilməsi.

– “Cırtan”, “Göyçək Fatma”, “Turp”, “Dovşan daxması”, “Tülkü həccə gedir”, “Yetim İbrahim və sövdəgər”, “Yoxsul qoca və vəzirin nağılı”, “Ovcu Məstan”, “Bacı-qardaş və div”, “Boz sərçənin nağılı”, “İradə” və s.

2. Müxtəlif xalqlara məxsus uşaq nağıllarının səhnələşdirilməsi.

– K. İ. Çukovski “Milçək-Tsokotuxa”, G. K. Andersen “Düyməcik”, S. Marşak “Pişik evi”, A. S. Puşkin “Ölü şahzadə və yeddi cəngavərin nağılı”, ərəb xalq nağılı “Dilənçi və xəsis”, vyetnam xalq nağılı “Dovşana ad verilir” və s.

Seçilmiş nağıl üzərində iş mətnin ifadəli oxunuşundan və müzakirə mərhələlərindən ibarətdir. Səsli oxu üçün nağıl hazırlayarkən aşağıdakı məqamlara diqqət yetirmək vacibdir:

- oxunuşun aydın və başadüşülən olması;
- tələsmədən oxumaqla tənəffüs və diksiyaya riayət etməklə məntiqi vurğulara, psixoloji məna daşıyan pauzalara əməl etmək;
- dinləyicilərdə mütaliyəyə marağı inkişaf etdirmək.

İlkin oxu mərhələsi uşaqlara sonrakı oxulara nisbətən daha güclü təsir edir. Eyni zamanda kiçik yaşlı şagirdlər nağıl oxuyarkən həmişə öz müəllimlərini təqlid etməyə meyilli olurlar (Əfəndiyev, 2008, s. 109–115).

Nitq vəziyyətinə uyğun olaraq praktiki problemləri həll edən şifahi nitqin inkişafı üzrə sinifdənkənar işlər şagirdlərdə idrak ehtiyaclarının inkişafına kömək edir, nitq bacarıqlarının mənimsənilməsi üçün müsbət motivasiya formalaşdırır, biliklərin şüurlu qavranılmasını təmin edir. Eyni zamanda şagirdlər nitq imkanlarını genişləndirir, yeni qrammatik formaları və sintaktik konstruksiyaları başa düşməyi və tətbiq etməyi öyrənir, lüğətlərini zənginləşdirir, həm monoloq, həm də dialoq nitqini inkişaf etdirirlər.

Pedaqoji-psixoloji ədəbiyyatlarda ibtidai sinif şagirdlərində nitq inkişafının əsas istiqamətləri aşağıdakı kimi müəyyən edilir:

Fonetik eşitmə təhlili: uşaqlar səsləri ayırd edir və təhlil edirlər. Bu, oxu bacarıqlarının inkişafı, düzgün tələffüz və yazı üçün vacibdir.

Lüğət: lüğət aktiv şəkildə genişlənir, yeni sözlər və onların mənaları öyrənilir.

Qrammatik bacarıqların təkmilləşdirilməsi: ibtidai sinif şagirdləri yeniyetmələrə nisbətən daha mürəkkəb qrammatik konstruksiyaları mənimsəyir və onları nitqlərində tətbiq edirlər.

Ünsiyyət bacarıqlarının təkmilləşdirilməsi: uşaqlar öz fikirlərini və hisslərini daha aydın və mürəkkəb formalarda ifadə etməyi öyrənirlər.

Artikulyasiya bacarıqlarının inkişafı: səsləri və sözləri düzgün tələffüz etmək bacarığı təkmilləşir (Fotekova, 2006, s. 11–16).

Nağıllarda uşaqlar üçün vacib olan anlayışlar məcazi şəkildə təqdim olunduğundan onlar daha asan mənimsənilir və yadda qalır. Nağıl uşağı həyatda qarşılaşa biləcəyi çətin vəziyyətlərə hazırlayır, gündəlik problemlərin həlli yollarını göstərir. Kiçik yaşlı məktəblilər tanış olduqları nağıllar vasitəsilə yaxşı və pis, cəsarət və qorxaqlıq, dostluq və xəyanət haqqında ilkin təsəvvürlər əldə edirlər. Bu baxımdan doğru yol göstərən, əxlaqi və sosial dəyərlər aşılayan nağıllar daha güclü tərbiyəvi təsirə malikdir.

Nağılların kiçik yaşlı məktəblilərin inkişafına psixoloji təsiri aşağıdakıları əhatə edir:

- mənəvi dəyərlərin öyrədilməsi: nağıllar uşaqlarda əxlaqi prinsiplər formalaşdıraraq səbir, dostluq, dürüstlük və digər müsbət keyfiyyətlərin formalaşmasına kömək edir;
- xeyirlə şərin qarşılaşması: sadə nağılların köməyi ilə uşaqlar doğrunu yanlışdan ayırmağı bacarır, yaxşılığın hər zaman qalib gəldiyini dərk edirlər;
- davranış nümunələrinin formalaşması: nağıllar müxtəlif həyat situasiyalarında düzgün davranış nümayiş etdirir, uşaqlarda əxlaqi prinsiplərə inam yaradır.

Şəxsi inkişaf baxımından:

- təsəvvür və fantaziyanın inkişafı: nağıllar simvollar və metaforalar aləmini açır, uşağa gündəlik həyatın həddlərindən kənara çıxmağa və yeni dünyalar kəşf etməyə sövq edir;
- nitqin və tərbiyənin inkişafı: nağıl mütaliəsi uşağın söz ehtiyatını zənginləşdirir, ardıcıl nitq və məntiqli düşünmə qabiliyyətini inkişaf etdirir;

- empatiyanın inkişafı: yeni personajlarla qarşılaşdıqda uşaqlar hissələrini anlamağı və empatiya qurmağı öyrənirlər.

Sosial və emosional təsir baxımından:

- emosional gərginliyin azaldılması: yatmadan əvvəl nağıl oxumaq, sakit və rahat bir atmosfer yaratmaq uşağın istirahətinə kömək edir;

- ailə münasibətlərinin möhkəmləndirilməsi: nağıllar ünsiyyət üçün ümumi mövzular yaradır, valideyn və uşaqlar arasında qarşılıqlı anlaşmanı və güclü ailə münasibətlərini təşviq edir;

- yetkin həyata hazırlıq: nağıllar uşağa yeni davranış qaydalarını mənimsəməyə, çətin vəziyyətdən çıxış yolu tapmağa və insani münasibətlərin mürəkkəbliyini dərk etməyə kömək edir (Rüstənzadə, 2013, s. 11–17).

Beləliklə, kiçik yaşlı məktəblilərdə nitqin və lüğətin inkişafı, ana dilinin zənginliklərinə yiyələnmə şəxsiyyətin formalaşmasının və milli-mədəni dəyərlərin mənimsənilməsinin əsas göstəricilərindən hesab olunur. O, uşağın əqli, əxlaqi və estetik inkişafı ilə sıx bağlı olub, ibtidai sinif təliminin prioritet məsələlərindən hesab olunur.

Dil uşaqlar tərəfindən ünsiyyət zamanı və nitq fəaliyyəti prosesində mənimsənilir. Ancaq bu, kifayət deyil: kortəbii şəkildə formalaşan nitq çox zaman primitiv və qeyri-dəqiq olur. Nağıllar xarakteri formalaşdırır, ruhu tərbiyə edir, təxəyyül və fantaziyanı inkişaf etdirir. Nağıl vasitəsilə tərbiyə uşaqda yalnız mənfi emosiyalara səbəb olan darıxdırıcı nəsihətlər olmadan bir uşaqla yaxın və etibarlı münasibət qurmaq üçün əla fürsətdir. Nağıl mənəvi-əxlaqi dəyərlərin əyləncəli tədrisidir (Podborskiy, 2015, s. 15–18).

Praktik psixologiyada uşaqların davranışına müsbət təsir göstərən nağıl terapiyası metoddan geniş istifadə olunur. Terapevtik nağıllar müəyyən bir problemi həll etməyə, uşaqlarda müşahidə edilən mənfi davranışların korreksiyasına kömək edir. Yadda saxlamaq lazımdır ki, uşaqlar üçün nağıl yolu ilə tərbiyə daha təsirlidir. Bu sahədə valideynləri maarifləndirmək məqsədilə onlar üçün “Uşaqların nitqinin inkişafında nağılların rolu” mövzusunda məsləhət saatları keçirmək məqsəduyğundur.

Nəticələr

Kiçik yaşlı məktəbliləri dərs və ya sinifdən kənar fəaliyyətlərə cəlb etməklə nitq mədəniyyətinin və şifahi nitqin inkişafı üçün əlverişli pedaqoji-psixoloji mühit yaratmaq mümkündür. Belə mühit uşaqlarda gözəllik duyğusunu, kollektivçilik, dostluq və məsuliyyət hissələrini aşılayır, eyni zamanda onların zehni, təxəyyülünü və nitqini formalaşdırır.

Xalq nağılları və şifahi xalq yaradıcılığının elementləri olan tapmacalar, atalar sözləri, məsəllər, yanılmaclar, sayma və uşaq qafiyələri uşaqların təxəyyülünü və nitqini inkişaf etdirmək üçün zəngin material verir və onların öz nitqlərinə nəzarət etmək bacarığını gücləndirir.

Bu gün bəzi valideynlər uşaqları mənfi emosiyalardan qorumaq məqsədilə onlara qorulu nağıllar oxumur və ya onları hadisələrin uydurma olduğuna inandırmağa çalışırlar. Hər hansı bir nağıl seçilərkən məktəblinin yaş xüsusiyyətləri və həssaslığı diqqətə alınmalıdır. Nağılların müxtəlif süjetləri sayəsində uşaq həm real, həm də fantastik vəziyyət yaşayır, müxtəlif hisslər keçirir. Nağılı oxuyarkən duyğuların bütün spektrini yaşayan uşaq gündəlik həyatda onlarla qarşılaşdıqda problemin öhdəsindən asanlıqla gələ bilir. Bu proses isə uşaqlarda emosional zəkanın inkişafına müsbət təsir göstərir.

Nağılların psixoterapevtik təsiri bununla məhdudlaşmır. Həm böyüklər, həm də uşaqlar üçün nağıl oxumaq ailədə səmimi münasibətlərin yaranmasına və qorunmasına kömək edir. Bununla da valideynlər övladlarının maraq və meyillərini müəyyənləşdirir, uşaq isə sevgi, özünəinam və dəstək hissi ilə yaşayır.

Belə qənaətə gəlmək olar ki, nağıl həyatımızın vacib bir elementidir. O, ilk növbədə uşaqlar üçün dünyanı dərk etməyə, hadisələri müsbət və mənfi tərəfdən müəyyən etməyə, onların mahiyyətini anlamağa kömək edən vasitədir. Nağıllar uşaqılıq xatirələrini canlandırır və valideyn-uşaq emosional yaxınlığını gücləndirir. Nağıllar hər bir fərdin ahəngdar inkişafına, ailə münasibətlərinin möhkəmlənməsinə və bütövlükdə xalqın mənəvi birliyinin qorunmasına mühüm töhfə verir.

Müzakirə

Kiçik yaşlı oxucunun ilk tanış olduğu kitablar çox vaxt şəkilli nağıl kitabları olur. Azərbaycanda nağıllar əsrlər boyu şifahi formada nəsil-dən-nəslə ötürülmüş, XX əsrin əvvəllərindən etibarən isə yazıya köçürülməyə başlanmışdır. Avropa nağıl mədəniyyətində olduğu kimi, Azərbaycan nağılları da özünəməxsus milli və nəsihətverici xarakter daşıyır.

Nağıl janrının tədqiqatçıları sırasında fin alimi A. Aarne, amerikan alimi S. Tompson, rus tədqiqatçılarından A. N. Afanasyev, V. Y. Propp, Y. M. Meletinski, F. V. Radlov, türk tədqiqatçılarından N. Boratav, S. Sakaoglu, Ü. Günay və başqalarının adlarını çəkmək olar. Azərbaycan alimlərindən M. H. Təhmasib, N. Seyidov, F. Bayat, Ə. Əsgər, O. Əliyev, R. Xəlilov, Ş. Albalyev, İ. Rüstəmzadə, V. İsgəndərzadə nağılların toplanması və elmi şəkildə araşdırılmasında xüsusi xidmətləri olan tədqiqatçılardandır.

Fransız nağılçısı Şarl Perro, danimarkalı Hans Kristian Andersen, alman yazıçıları Qrimm qardaşları, eləcə də Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələri A. Şaiq, S. Rəhimov, Ə. Vəliyev, Ə. Abbasov, M. Rzaquluzadə, M. Seyidzadə və başqaları xalq nağılları əsasında şeir, poema, hekayə və pyeslər yazmışlar. Bu sahədə H. Əlizadə, H. Araslı, M. Təhmasib, Ə. Axundov, N. Seyidov kimi alimlərin tədqiqatları da diqqətəlayiqdir (Kravçenko, 2013, s. 202–208).

Azərbaycan ədəbiyyatında XII əsrdən başlayaraq klassiklərin yaradıcılığında uşaqların psixoloji inkişafına yönəlmiş bədii nümunələrə rast gəlinir. N. Gəncəvinin “Zalım padşah və qoca”, “Meyvə satanla tülkünün nağılı”, M. Seyidzadənin “Nərgiz”, “Ceyran”, “Şah və

xidmətçi”, “Səbayel gözəli” mənzum nağılları, A. Şaiqin “Sehrlı üzük”, “Zalım padşah və əkinçi”, “Sultan Səncər və qarı” mənzum nağılları, S. S. Axundovun “Qorxulu nağıllar” və digər əsərləri həm mövzu baxımından, həm də ibrətamiz cəhətdən uşaqlar üçün dəyərli nümunələrdir.

Şarl Perro öz nağıllarında xalq ruhunu qorumuş, antik ənənəbazlığa qarşı çıxmışdır. O, nağıllarda tərbiyəvi, ibrətamiz və didaktik fikirləri xüsusilə vurğulamışdır.

T. Mahmud nağıllarında müasir cəmiyyət üçün faydalı fərd yetişdirməyə xidmət edən ideyaları təbliğ etmişdir.

S. Vurğun qeyd edirdi: “Uşaq humanistdir. Onun ruhu ən xeyirxah hisslər yuvasıdır. Yazacağımız əsərlər yalnız xeyirxah və gözəl hissləri tərənnüm etməlidir”.

L. N. Tolstoy isə yazırdı: “Nağıl bir xalqın əzəmətli mənəvi mədəniyyətidir, onu biz az-az toplayırıq və nağıl vasitəsilə xalqın min illik tarixi bizə açılır”.

B. Seyidoğlunun da nağıllarla bağlı özünəməxsus fikirləri mövcuddur. Müəllifə görə, “Nağıllar xalqın ortaq malı olaraq meydana gəlib və şifahi ənənədə yaşaya-yaşaya, nəsildən-nəslə ötürülərək bu günümüzdə qədər gəlib çatıb”.

V. Y. Propp, M. M. Meletinski, Y. S. Novik, P. Q. Boqatirova, S. Y. Neklyudov, N. A. Kriniçkaya kimi tədqiqatçılar sehrlı nağıl qəhrəmanlarının təsnifatı istiqamətində mühüm elmi əsərlər qələmə almışlar. Pedaqoji-psixoloji ədəbiyyatlarda sehrlı nağılların təsnif edilməsi, ənənəvi cəhətlərinin müqayisəli şəkildə tədqiqi, tərbiyəvi və psixoloji süjet yaratma xüsusiyyətləri hər zaman əsas tədqiqat obyektlərindən biri olmuşdur.

Nəticə

Nağıl uşağın həyatında mühüm rol oynayır. Uşaqlar müxtəlif nağılların timsalında xeyirlə şəri ayırmağı, sadə və qısa hekayələr sayəsində müxtəlif həyat şəraitlərində necə davranmağı, həyatda baş verən çətinliklərdən qorxmamağı öyrənirlər. Nağıl ətrafımızdakı dünyanın bir növ modelidir. Uşaqlara oxuduğumuz nağıllar onların psixikasına təsir edir, onlarda müəyyən xarakter xüsusiyyətlərinin formalaşmasına, müxtəlif situasiyalarda məqsədyönlü davranış tərzini nümayiş etdirməyə kömək edir.

Uşaqların müəyyən bir nağılın məzmununu və mənasını düzgün qavramaları üçün onun oxunmasından sonra müzakirə edilməsi xüsusilə vacibdir. Uşağa nağıl haqqında anlayış formalaşdırmaq, onun verdiyi mesajları, öyrətdiyi davranış qaydalarını və hadisələrə münasibətini ifadə etmək imkanı yaradılmalıdır. Bu yolla o, düşünməyi öyrənir, yaddaşını, diqqət və təxəyyülünü inkişaf etdirir.

Uşaqlara nağıl oxumağın digər mühüm bir tərəfi bu məşğuliyyətin uşaq və valideynlər üçün əyləncəyə çevrilməsidir. Uşaqların lazımi davranış nümunələrini öyrənmək, qayğı və müsbət emosiyalar almaq üçün valideynləri ilə ünsiyyət qurması, onlarla birlikdə vaxt keçirməsi vacibdir. Gününün böyük bir hissəsini işdə keçirən, övladı ilə ünsiyyət qurmaq

imkanı olmayan valideynlər üçün nağıl itirilmiş vaxtın yenidən qazanılması və övladını daha yaxından tanıma imkanındır.

Ona görə də nağıl oxumaq təkcə uşaqlar üçün deyil, həm də böyüklər üçün faydalıdır. Çünki insan yaşa dolduqca onu əhatə edən möcüzələri və həyatın seyrini unudur. Nağıllar isə bu dəyərləri daim bizə xatırladır və uşaqlığımızı qaytarır. Azərbaycan xalq nağılları öz obrazlılığı, süjet zənginliyi, təsviri, sadəliyi, səmimilliyi, rəngarəngliyi ilə uşaqlarda xoş təəssüratlar yaradır, onların mənəvi-estetik tərbiyəsinə və milli kimliyinin formalaşmasına töhfə verir.

Ədəbiyyat

1. Andreyeva, G. (2012). *Sotsial'naya psixologiya* (Uchebnik dlya vysshikh uchebnykh zavedeniy). "Aspekt Press".
2. Balan, E., Ivanov, N. (2009). Rol inscenirovaniya i dramtizatsii v literaturnom obrazovanii shkol'nikov. *Yaroslavskiy pedagogicheskiy vestnik*, 3(60).
3. Əfəndiyev, P. (2008). *Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı*.
4. Əliyev, İ. (2012). *İbtidai təhsilin pedaqogikası*. Naxçıvan Özəl Universiteti. Dizayn və Poliqrafiya Mərkəzi
5. Fotekova, T. (2006). *Testovaya metodika express-diyagnostiki ustnoy rechi mladsikh shkol'nikov*. "Aryrs-Press".
6. Xəlilov, V. (2007). *İbtidai siniflərdə inkişafədirici texnologiyalardan istifadənin başlıca prinsipləri*. "Mütərcim".
7. Kravchenko, A. (2013). *Psixologiya i pedagogika* (Uchebnik). "INFRA-M".
8. Rüstəzadə, İ. (2013). *Azərbaycan nağıllarının süjet göstəricisi*. "Elm və təhsil".
9. Podborskiy, Yu. (2015). Pedagogicheskiye metody i priemy razvitiya ustnoy rechi mladsikh shkol'nikov v protsesse razlichnykh vidov rechevoy deyatel'nosti. *Kontsept*, 7.
10. Zhinkin, N. (2000). *Psixologicheskiye osnovy razvitiya rechi*. "Prosveshchenie".